

Съществува ли християнска философия?

В средата на 30-те години на ХХ век във философските среди избухва един много шумен спор. Тогава Етиен Жилсон лансира тезата за средновековната философия като християнска философия от чист вид. Според него това е философия, чийто фундамент е изразът „Ego sum qui sum/Аз съм, който съм“ (Изход 3:14), с които глуми Бог отговаря на загадения му от Моисей въпрос: „А те [синовете Израилеви] ще ме попитат: Как Му е името? Какво да им кажа?“. Опонентите на Жилсон, между които най-активен е тъкмо томистът Фердинан ван Стенберген, настояват, че това е вътрешно противоречиво понятие: философията не може да бъде определяна верски или конфесионално. Оказва се, че този спор не е решен и до днес.

В хода на международния конгрес по философска медиевистика в Кьолн през 2004 г. известният наш колега Реди Брак фактически повтори на нов глас тезата на Ван Стенберген: няма християнска, ислямска или иудейска философия, а има философия, която бива практикувана и от вярващи мислители. Неговите примери бяха от историята на западноевро-

пейската, арабозичната и иудейската култура. В дебата с мен Реди Брак откровено призна, че той не коментира византийската философия по простата причина, че му е неизвестна. Моята теза гласеше, че ако трябва да търсим християнска философия в собствения смисъл на гумата, тя може да бъде открита именно в лицето на философстването, традиционно за културата на Византия. Какво трябва да означава това?

Наук на доскоро популярни мнения, настояващи, че във Византия оригинална философия няма, а всичко, привидно като такова, е или школко повтаряне на античните философски схеми, или просто чиста теология, днес активно се говори за специфично византийско философстване. Това става главно чрез тълкуване на собствените тези на византийските мислители, чрез установяване на тяхното самоопределяне.

Никога и никъде във Византия теологията, за разлика от философията, не е била образователна дисциплина. Нейното усвояване става или по частен път, или в манастирите, в духовната практика на монасите. >>>

>>>

Това говори много красноречиво за характера на византийското богословие. Теологията се мисли като съзряване на божественото, като самооткрояване на самия Бог в човешката екзистенция. То се постига не чрез рационална активност, а чрез озарение, превишаващо възможностите на човешката природа. Става дума за мистическо просветление, за опит от Божествеността, за нейното преживяване. Човешката гуша съзрява Бога само благодарение на непостижимото единение с него. Тук не може да се говори за приближаване към истината, защото тя се притежава изцяло: тя изцяло се самоизразява пред самите богоизбрани умове.

Големите основоположници на византийското мислене, както каквито следва да бъдат определяни кападокийците Дионисий Псевдо-Ареопагит, св. Максим Исповедник, св. Иоан Дамаскин, схващат философията като реализация на способността за разбиране. Тя се схваща като различаваща се от богословието, което е богопознание, дарено от самия Бог, сам себе си открява на избраните от него. Философията, настоява Дионисий Псевдо-Ареопагит, е резултат от действията на човешкия ум и средствата ѝ са разположени в областта на логическото и словесното. По това философията, практикувана от хрис-

тияните, е съизмерима и съвпадна с езическата философия. Затова двата типа философстване могат да влизат в пряк дебат помежду си. Спецификата и на едната, и на другата може да бъде откривана изключително в сферата на дискурсивното, където се откроява самостоятелността на диалектическия доказателствен апарат и съответните техники. Разликите произтичат от аксиоматичните основания на двата типа философстване и съответното съдържание. Фундаментът, големите предпоставки и централните теми на християнската философия се задават от християнското учение, в последна сметка от теологията.

Още великите кападокийци (св. Василий Велики, св. Григорий Богослов и св. Григорий Нисийски) провеждат много ясна разлика между „външната“ и „нашата философия“. Последната трябва да стои под знака на откровението и истинната вяра, да не влиза в противоречие с верските истини и да е в съгласие с жаряването на вяряващите по силата на богатта. Тя освен това трябва да е основана на активното практикуване на добродетелите и нравствените ценности. В такъв смисъл тя е приоритетно метод за усъвършенстването на християнската личност. Понеже обаче става дума именно за философия, тук иде реч >>>

>>>

за състояние на ума, от което не се изисква нагхвърляне на природните човешки възможности. То е определена форма на духовна активност, протичаща в границите на тези възможности, и е реализация на техния потенциал. Философията е дирене на истината по пътя на рефлексията на индивидуалния човешки ум.

Философията е следователно умствена дейност, протичаща по законите на разума и без пряко позоваване или намеса на божественото откровение, която обаче ни най-малко не избягва и не отрича свръхестественото си начално инспириране и мотивиране. Защото като основен и висш обект на човешкото познание цялата византийска култура, а значи и философия, схваща именно Бога, Божествеността. Философията води отвъд себе си към едно познание за божествените неща, до което човекът не може да достигне, основавайки се единствено на своите природни способности.

Точно в това се състои и схващането на св. Максим Исповедник, който пръв въвежда понятието „християнска философия“ (най-директно в съчинението си „Мистагогия“, гл. 5). Ако тайната на Троицата е доближима по пътя на откровението и благодатта, сферата на божествената икономия, сиреч творението, въплъщението,

възкресението, спасението са теми на философията, която обаче получава фундаменталните си мотиви тъкмо от благодатно даденото знание и по този начин променя направленията на умствения взор и отваря пред него нови хоризонти. Същата тенденция може да се открие в шестте дефиниции на философията, дадени от св. Иоан Дамаскин, които очертават пространството от класическото определение на философията като метафизика („философията е знание за биващото като биващо“) до класическото аскетическо схващане („философията е любов към мъдростта; Бог е мъдростта сама по себе си; следователно философията е любов към Бога“), при което последната дефиниция прави възможни и действени всички предходни. Неслучайно тези определения се повтарят буквално и от Михаил Псел.

Известна промяна в така установената словоупотреба се въвежда чрез творчеството на св. Фотий Константинополски, който започва с термините, ползвани дотогава само относно философията, да говори за един тип теология, който може да бъде определен като „спекулативна теология“. Фотий я мисли като висшето дискурсивно знание, чийто предмет е в най-голяма степен откъснат от сетивното и телесното. Спекулативната теология получава мястото на

>>>

>>>

най-първата сред науките. Тя именно е „първата философия“, чийто предмет е божествената свръхсъщност. Това не значи, че тя може да познае Бог в неговата същност, да познава пряко божествените ипостаси и вътрешнотринитарния живот. Това тя не може и не се стреми към такова познание, достъпно само по силата на богатното откровение Божие. „Първата философия“ може да познава божественото по неговите действия: по неговите природни и творчески енергии. Спекулативната теология е според Фотий тъкмо рефлексия над богодареното богопознание. Така тя бива гледана като най-висша част на метафизиката. Това схващане на Фотий много бързо се превръща в общо убеждение на всички философски направления във византийската култура чак до края на собствено византийския период.

Формулирайки по този начин разликата между теологията в собствен смисъл (екзистенциалното благодатно преживяване на Божествеността) и философията (рационалното постигане на истината), на чийто връх той поставя постигането на рационално достъпните истини за Божественото, Фотий (както се спомена) посочва и самия предмет, върху който се реф-

лектира, за да се върви към тези истини. Той само по принцип съвпада с посочения от Етиен Жилсон. Да, и тук става дума за битието, но то никак не се мисли в някакъв субстанциален смисъл, а именно енергийно: познава се не същността сама по себе си (същността на Бога или крайните неща), а същността в нейните проявления и чрез тях. Става дума както за каузалните действия на същността (на всяка същност), чрез които тя причинява нещата в света, така и чрез екзистенциалните ѝ действия: енергията на нейния собствен живот, чрез който оказва въздействие върху съществуването на всичко останало. Така очертаното схващане е валидно за всички представители на т.нар. теоцентричен хуманизъм във Византия, който е преобладаващото интелектуално движение в тази култура.

Затова може кратко да се заключи: да, съществува християнска философия. Тя може да бъде откривана в различни феномени на европейската култура. Особено категорично и самозаявено това може да се проследи обаче в средновековната история на мисълта, в чиито рамки пък най-очевидно и цялостно този тип философстване присъства във византийската културна система.

проф. д-рн Георги Каприв